

evenwicht.

Over het geheel genomen is het vooral een rommelig boek, hetgeen mijns inziens niet bijdraagt aan een beter begrip van het beschrevene. Het eerste deel mist vooral een lijn van betoog, soms zozeer dat het gelijkens vertoont met een knipselboek. In het tweede deel zit wel een rode draad, maar Cornelissen diept deze niet uit en blijft steken

in illustraties. Het boek bevat een register, maar dit is - twee pagina's lang - de lezer nauwelijks van nut. De literatuurlijst is goed verzorgd en bevat veel informatie, hetgeen ons er eens te meer aan herinnert dat we te maken hebben met een waardevol studie-object. Het is alleen wel te hopen dat een meer doordachte bestudering van dit materiaal zal volgen.

H.J.M. Claessen (red.), *Tussen Vorst en Volk*, ICA Leiden 1988, 159 pp.

H.J.M. Claessen (red.), *Sacraal Koningschap, Schakel tussen Goden en Mensen*, ICA Leiden 1988, 150 pp.

Henk Schulte Nordholt

Aan de indrukwekkende serie publicaties over de Vroege Staat onder redactie van H.J.M. Claessen - en waarvan de titels veelal uit welluidende alliteraties bestaan - is recent een bundel toegevoegd waarin de gelaagdheid van vroege staten centraal staat. In zijn inleiding stelt Claessen met enige nadruk dat het daarbij om *bestuurlijke lagen* gaat. Hij formuleert vragen omtrent het functioneren van een drie-lagen-structuur - namelijk centrum, regio en localiteit - waarbij de aandacht in het bijzonder uitgaat naar de rol van de regionale bestuurders. Aan dit nogal wijsd gefomuleerde onderwerp zijn tien bijdragen gewijd die naar plaats en tijd fors uiteenlopen. Zo passeren achtereenvolgens Burundi en Aceh (Trouwborst), Egypte in de periode 2800 - 1200 v. C. (Van der Boorn), Athene, Macedonië, Kreta, het Romeinse Rijk in de derde eeuw (Van Viet), Frankrijk in de 13e eeuw (Teunis), Hawaï rond het begin van de 19e eeuw (Van Bakel), Tahiti (Claessen), Java van de 10e tot de 14e eeuw (Hagesteijn), Saudi Arabië aan het begin van de 20e eeuw (Kwarten), Japan in de tweede helft van de 7e eeuw en de klassieke Maya cultuur (Ploeg) de revue. Ofschoon de meeste schrijvers heldere uiteenzettingen geven over de gelaagdheid van de door hen bestudeerde politieke structuren en enkelen ook aandacht besteden aan de veranderingen die zich daarin hebben voorgedaan, leveren de bijdragen tezamen een uiterst heterogeen beeld op. Het wekt dan ook geen verbazing dat de concluderende opmerkingen nog vager zijn dan de gestelde vragen.

In dit verband trekt Trouwborst in zijn bijdrage de bruikbaarheid van de begrippen bestuur en bestuurslaag in twijfel. Hij doet dit aan de hand van een vergelijking tussen een hiërarchische en een pyramidale politieke

structuur. In een hiërarchische structuur zoals een 'Volgroeide' Staat is de macht gecentraliseerd en zijn er op verschillende niveaus verschillende bestuurlijke functies waar te nemen. In een pyramidale structuur vervullen leiders op verschillende niveaus daarentegen identieke taken (hetgeen vergeleken kan worden met het befaamde Cacaoblik waarop dezelfde zuster in steeds kleiner formaat staat afgebeeld). Ofschoon hij op het absolute onderscheid tussen deze twee structuren het nodige afdingt, moet Claessen tenslotte afzien van de term 'bestuur' en geeft hij eigenlijk ook het begrip (bestuurs) 'laag' prijs. Wat dan nog rest is de conclusie dat er zich tussen vorst en volk *Personen* hebben bevonden waarvan de bevoegdheden zeer uiteenliepen (p. 155). Ik vraag mijn af of een dergelijke uitspraak voldoende analytische waarde heeft.

De tweede bundel die eveneens onder redactie van H.J.M. Claessen in Leiden is verschenen, biedt op het comparatieve vlak meer perspectief. Het bijzondere aan deze bundel is bovendien dat deze gepresenteerd wordt als een eerste product van het Centrum voor Niet-Westerse Studies te Leiden.

In zijn inleiding geeft Claessen enkele thema's met betrekking tot het sacrale koningschap aan, zoals de claim van de goddelijke herkomst van de dynastie, de positie van de vorst als middelaar tussen goden en mensen, de orde en welvaart die hieruit moeten resulteren, de aparte status die de vorst in de amenleving inneemt, de verhouding vorst - priester en de spanning tussen de 'roi-dieu parfait' en de 'roi-homme imparfait'. Vervolgens wordt in een achttal bijdragen nader ingegaan op het sacrale koningschap in verschillende culturen en tijden. Oosten schetst op heldere wijze de ontwikkeling van

het sacrale koningschap als theoretisch concept, waarbij hij concludeert dat [d]e vorst gezien moet worden als brandpunt van orde van samenleving. Hij vertegenwoordigt cruciale waarden en ontleent zijn betekenis aan zijn structurele positie binnen het geheel van de samenleving' (p. 21).

Het is jammer dat de schrijvers van de overige bijdragen zich niet of nauwelijks hebben georiënteerd op het kader dat Oosten verschaft. Wellicht heeft dit te maken met de prille staat waarin het Centrum voor Niet-Westerse Studies zich bevond toen de bundel werd geconcipeerd.

Hoewel Oosten in zijn bijdrage aangeeft dat het onjuist zou zijn het sacrale of religieuze te zeer te scheiden van het politieke koningschap, is in de meeste bijdragen de nadruk overwegend op het sacrale karakter komen te liggen. Hierdoor dreigt een enigszins vertekend beeld te ontstaan waarin met name de altijd aanwezige dreiging van geweld en wanorde te zeer onderbelicht blijft. Geweld komt, behalve in de discussie over de rituele koningsmoord in Afrika en in het betoog over Hawaii, in de meeste bijdragen slechts zijdelings aan de orde. Toch blijkt dat strijd om erfopvolging, oorlog of grootscheepse expansie, de politieke context vormden waarin het sacrale koningschap moet worden begrepen. Tambiah merkt in dit verband met betrekking tot Zuidoost Azië terecht op dat orde en wanorde, het sacrale en het geweld onlosmakelijk met elkaar verbonden waren en derhalve tezamen in ogenschouw moeten worden genomen². Want, wat de vorst bij gebrek aan een sterke staat niet kon beheersen, dat moest hij zien te be-

zweren.

Los van deze kanttelingen bieden de afzonderlijke bijdragen een goed inzicht in de verschillende hooggekwalificeerde wetenschappelijke tradities die Leiden in huis heeft. Voorbeelden zijn onder andere de klassiek oriëntalistische benaderingen van Veenhof over het sacrale koningschap in het oude Mesopotamië, van Borghouts over het goddelijk koningschap in het oude Egypte, evenals de bijdragen over Japan van Boot en van Mansvelt Beck over de afwezigheid van een sacrale vorst in China; de comparatief functionalistische benadering van Claessen in zijn uiteenzetting over sacraal koningschap in Afrika en van Van Bakel over de Hawaïaanse vorst en tenslotte de structuralistische analyse van De Josselin de Jong over de sacrale vorst in (West-) Indonesië. Als zodanig is deze bundel niet alleen een fraaie etalage van Leidse academische waar, maar vormen de afzonderlijke bijdragen zeer levenswaardige inleidingen over de sacrale vorst.

NOTEN

1. Zie onder andere E.A. Hammel, The Comparative Method in Anthropological Perspective, *Comparative Studies in Society and History* 22, 1980, 145-155, met name p. 150.
2. S.J. Tambiah, The Galactic Polity in Southeast Asia, in idem, *Culture, Thought and Social Action, an Anthropological Perspective*, Cambridge Mass./London 1985, 252-286.

Ernest Gellner, *Plough, Sword and Book. The Structure of Human History*. London: Collins Harvill, 1988, 288 pp.

P. Meurkens

Pretentieuze titels dienen te worden gewantwoord. Toegevoegd aan begrippen als *ploeg*, *zwaard* en *boek*, schept een aanduiding als *de structuur van de menselijke geschiedenis* gevoelens van ongemak. Is hier sprake van de zoveelste poging tot 'menschheidsgeschiedenis' die wellicht spoedig kan worden bijgezet in het pantheon van ideologisch geïnspireerde wereldgeschiedenissen en niet toetsbare filosofische interpretaties van de gang der mensheid? De hoofdtitel belooft echter inzicht te bieden in agrarische samenlevingen met militaire en intellectuele

kenmerken. Attributen als ploegen, zwaarden en boeken refereren aan concrete middelen van productie, van dwang en van kennis in samenlevingen van velerlei type. In Gellner's nieuwste boek vindt men inderdaad een superbe analyse van een ideaaltypische agrarische samenleving, van het generieke type peasant society, door hem aangeduid als 'Agraria'. Bovendien biedt het werk een uiterst inspirerend antwoord op de twee simpele vragen die in feite de 'menselijke geschiedenis' uitmaken. Waarom werden jager-verzamelaars boeren en hoe kon het gebeu-